

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Gelijkheid troef in het Nederlandse basisonderwijs: onderzoek naar het onderwijs voor zeer makkelijk lerenden

Heer, W. de; Heer W. de

Citation

Heer, W. de. (2017, September 12). *Gelijkheid troef in het Nederlandse basisonderwijs: onderzoek naar het onderwijs voor zeer makkelijk lerenden*. Meijers-reeks. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/54859>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/54859>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/54859> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Heer, W. de

Title: Gelijkheid troef in het Nederlandse basisonderwijs: onderzoek naar het onderwijs voor zeer makkelijk lerenden

Issue Date: 2017-09-12

In dit hoofdstuk wordt gereflecteerd op de bijdrage van dit onderzoek aan de huidige wetenschappelijke kennis over zeer makkelijk lerenden (§ 16.1). Vervolgens wordt ingegaan op enkele beperkingen van het onderzoek (§ 16.2) en worden potentiële onderwerpen voor een vervolgonderzoek weergegeven (§ 16.3). Ten slotte zijn aanbevelingen gedaan om de onderwijssituatie van zeer makkelijk lerende leerlingen verdergaand aan te passen aan hun onderwijsbehoeften (§ 16.4).

16.1 BIJDRAGE ONDERZOEK

Met behulp van het in dit onderzoek toegepaste conceptueel model zijn de oorzaken achterhaald die ertoe leiden dat de wetenschappelijke kennis over zeer makkelijk lerenden nagenoeg niet wordt toegepast in het basisonderwijs.

Om de vraagstelling te kunnen beantwoorden zijn de kernbegrippen hoogbegaafd of zeer makkelijk lerend en wetenschappelijke kennis over het onderwijs aan zeer makkelijk lerende kinderen gedefinieerd. Deze stap bleek niet eenvoudig omdat over deze begrippen doorlopend wordt gediscussieerd.

Door de definitie van hoogbegaafd of zeer makkelijk lerend te baseren op de definities van intelligentie en verstandelijke beperking waarover reeds lange(re) tijd overeenstemming is in de wetenschap, is getracht tot een eenduidige definitie van hoogbegaafd of zeer makkelijk lerend te komen.

Tijdens dit onderzoek is gebleken dat bij IQ-scores lager dan 90 de classificatie van leerlingen wordt aangepast aan het gebruik in de schoolomgeving, maar bij IQ-scores van 90 of hoger vindt deze aanpassing niet plaats. Vanwege de in de literatuur genoemde meerwaarde van deze aanpassing voor de betreffende kinderen en de ouders èn met het oog op symmetrie en consistentie, is in het voorliggende onderzoek de classificatie van leerlingen met IQ-scores van 90 en hoger eveneens aangepast.

Voor de definiëring van het kernbegrip wetenschappelijke kennis over het onderwijs aan zml-kinderen is in dit onderzoek een overzicht opgenomen van kennis die in verschillende wetenschappelijke disciplines aanwezig is over het onderwijs aan kinderen met een afwijkende intelligentie. Een dergelijk overzicht ontbrak in de literatuur, omdat deze kennis niet is gebun-

deld en soms alleen wordt toegepast bij de begeleiding van of in het onderwijs aan zeer moeilijk lerenden.

In dit onderzoek is getracht een belangrijke les van Mackintosh opnieuw onder de aandacht te brengen:

“scientific arguments must be judged on their scientific merits, not on whether they are consistent with one’s social and political beliefs.”¹

Mackintosh heeft deze les getrokken na de bijval die Kamin in 1972 en in 1974 kreeg van psychologen voor zijn uitspraak: “There exist no data which should lead a prudent man to accept the hypothesis that IQ test scores are in any degree heritable.”², ondanks het feit dat ook in die tijd uit vele onderzoeksresultaten was gebleken dat *nature* en *nurture* beide ten grondslag liggen aan de menselijke intelligentie.³

Deze les kan in het Nederlandse onderwijs en het onderwijsbeleid opnieuw worden getrokken, omdat deze nog steeds politiek-egalitair zijn. Dit is opmerkelijk, omdat uit vele onderzoeken is gebleken dat de combinatie van *nature* en *nurture* van belang is voor de menselijke ontwikkeling.

Het politiek-egalitaire beleid komt in het landelijke onderwijsbeleid tot uiting in de onderwijswet- en regelgeving. In het hogeschool- en basisschoolbeleid blijkt dit onder meer uit het feit dat de in de wetenschap sterk bekritiseerde meervoudige intelligentietheorie van Gardner nog altijd populair is. Deze theorie en het hiermee verwante Munich model sluiten aan bij de dominante sociale en politieke overtuigingen in de westerse samenleving om talenten, vaardigheden en intelligentie als gelijkwaardig te beschouwen. Hierdoor blijft onderbelicht dat aanpassing van het onderwijs aan het leerproces van zeer moeilijk en zeer makkelijk lerende leerlingen noodzakelijk is. Dergelijke theorieën en modellen belemmeren derhalve de toepassing van de wetenschappelijke kennis over zml-leerlingen. Door het politiek-egalitaire beleid zijn de basisscholen in Nederland overwegend gebaseerd op het *nurture*-beginsel.

De continue vergelijking in dit onderzoek van zeer moeilijk en zeer makkelijk lerenden heeft verschillende nieuwe inzichten opgeleverd.

Zo is naar voren gekomen dat de methode om een leerachterstand van een leerling te kwantificeren ook is toe te passen om een ontwikkelingsvoorsprong te kwantificeren. Deze methode kunnen basisschoolactoren zelf uitvoeren. Zij kunnen hierbij de gegevens uit het leerlingvolgsysteem van de basisschool als input gebruiken.

1 Mackintosh, *Intelligence* 2014/42, p. 168.

2 Mackintosh 2011, p. 254 en Mackintosh, *Intelligence* 2014/42, p. 167.

3 Mackintosh 2011, p. 254 en Mackintosh, *Intelligence* 2014/42, p. 167.

Tevens is gebleken dat zeer moeilijk en zeer makkelijk lerende kinderen zich tot op zekere hoogte in een vergelijkbare situatie blijken te bevinden. Voor beide groepen geldt dat hun mogelijkheden niet overeenkomen met de eisen en verwachtingen van de actoren in hun onderwijs- en zorgomgeving. Voor zml-leerlingen wordt dit fenomeen in de literatuur aangeduid met de term *overvraging*. De cognitieve, sociale en emotionele mogelijkheden van deze leerlingen worden overschat.

Een dergelijk afstemmingsprobleem speelt ook bij zmal-leerlingen, alleen worden hun cognitieve, sociale en emotionele mogelijkheden onderschat. Uit het oogpunt van symmetrie en consistentie is in dit onderzoek voor dit fenomeen bij zmal-leerlingen aangeduid met de term *ondervraging*.

Naast ondervraging kan zich bij zmal-leerlingen ook het fenomeen voordoen dat de actoren in de omgeving van deze leerlingen niet of onvoldoende voldoen aan de verwachtingen die de zmal-leerlingen van hen hebben en/of aan de eisen die deze leerlingen op cognitief, sociaal en emotioneel gebied aan hen stellen. Voor dit wederzijdse afstemmingsprobleem is in dit onderzoek de term *incongruentie* geïntroduceerd.

Uit dit onderzoek komt naar voren dat zml- en zmal-leerlingen door overschatting respectievelijk onderschatting en incongruentie kunnen worden geconfronteerd met leer- en gedragsproblemen. In de literatuur worden de volgende problemen genoemd: onderpresteren, belemmeringen in de ontwikkeling, motivatieverlies, verveling, depressieve stoornissen, sociale en emotionele problemen en ten slotte psychische problemen.

Dit betreffen problemen op cognitief, sociaal-emotioneel en psychisch gebied die ernstige vormen kunnen aannemen.

Van dergelijke ernstige problemen waar zeer makkelijk lerenden in hun verdere leven veel last van kunnen ondervinden, zijn in het genealogisch onderzoek verschillende voorbeelden aangetroffen. Zo komt uit onderzoeken van psychiaters en psychologen eind 19^e en begin 20^e eeuw naar voren, dat vele vroegrijpe kinderen gebukt gingen onder psychische stoornissen. De Franse psychiater Janet (1859-1947) heeft bijvoorbeeld ontdekt dat individuen met psychastenie of zielzwakte, waarbij sprake is van een stoornis in de realiteitszin en vermindering van psychische energie, opvallend intelligent zijn en goed kunnen spreken. Zij zijn nerveus, prikkelbaar en bang voor inspanning. Door intellectuele vermoeidheid worden zij apathisch en pessimistisch.

Uit het genealogisch onderzoek is dan ook gebleken dat vroegrijpe kinderen in de westerse samenleving nog tot zeker begin 20^e eeuw worden gezien als (toekomstige) gekken, zotten of kinderen met onvoldoende zielsvermogens.

Het schrijnende aan de cognitieve, sociaal-emotionele en psychische problemen is, dat deze in interactie met de actoren in de omgeving van de leerlingen worden getriggerd.

Juist door het beleid om de rijpingsperiode van vroegrijpe kinderen te verlengen om stoornissen te voorkomen, zijn deze stoornissen in de hand gewerkt. Het veronderstelde verband tussen vroegrijpheid en krankzinnigheid is door het gedrag van de actoren in de omgeving geworden tot een selffulfilling prophecy.

Niet alleen zeer moeilijk, maar ook zeer makkelijk lerende kinderen zijn zorgleerlingen.

Het is essentieel dat het onderwijs wordt aangepast aan het leerproces van deze groepen leerlingen.

In dit onderzoek zijn de potentiële problemen van zeer makkelijk lerenden op cognitief, sociaal-emotioneel en psychisch gebied als uitgangspunt gehanteerd om aandachtsgebieden voor het onderwijs aan zmal-leerlingen te formuleren. Door op deze aandachtsgebieden het onderwijs aan te passen kunnen leer- en gedragsproblemen van zmal-leerlingen worden voorkomen.

Wat betreft de invloed van wetenschappelijke kennis op het onderwijs en het onderwijsbeleid is uit dit onderzoek het volgende naar voren gekomen.

Vanaf begin 20^e eeuw is door onder meer Hollingworth, Terman (een 70-jarig onderzoek) en Van Heek wetenschappelijk onderzoek uitgevoerd naar de ontwikkeling van zmal-leerlingen. Hoewel in deze onderzoeken steeds opnieuw is aangetoond dat het onderwijs aan zmal-leerlingen moet worden aangepast, hebben zij niet geleid tot (blijvende) aanpassing van het onderwijs.

De in 1983 gepubliceerde meervoudige intelligentietheorie wordt weliswaar in de wetenschap fundamenteel bekritiseerd, maar is desalniettemin populair in het onderwijs.

Het is mogelijk dat het onderwijs- en beleidsactoren op samenlevings-, hogeschool- en basisschoolniveau ontbreekt aan kennis over de onderzoeksresultaten over zmal-leerlingen en aan kennis over de kritiek op de meervoudige intelligentietheorie.

Het voorgaande kan echter ook het gevolg zijn van een negatieve attitude en een negatieve sociale druk. Vooral na de Tweede Wereldoorlog, toen de eerste onderzoeksresultaten van Terman werden bekendgemaakt, zijn de politiek-egalitaire overtuigingen dominant geworden. Zo heeft minister Bolkestein in 1942 op de aanval van de bezetter op het Nederlandse onderwijs gereageerd:

“De Deutsche bezetter wil onder U scholen voor ‘meerbegaafden’. Gij weet, ze zijn door een onbegaafde uitgedacht. Laat hem blijken, dat – het moge in Duitschland noodig zijn – ons land dergelijke ‘meerbegaafden’ niet noodig heeft. Het Nederlandsche volk had en heeft aan zijn eigen, ongekweekte begaafdheid genoeg.”⁴

Bij een strijd tussen wetenschappelijke argumenten en politiek-egalitaire overtuigingen blijkt de wetenschap nogal eens het onderspit te delven. In een parlementaire democratie als Nederland wordt immers het besluit uitgevoerd dat de meeste stemmen krijgt. Dit kan verklaren waarom de aandacht voor het onderwijs voor zeer makkelijk lerenden een cyclisch karakter heeft: in situaties van politieke of economische crises zoals de Koude Oorlog is hier aandacht voor, maar als de crises voorbij zijn wordt deze aandacht voor zmal-leerlingen weer beschouwd als luxe.

Uit het voorliggend onderzoek is gebleken dat het overheidsbeleid soms opmerkelijk kan worden genoemd.

Zo veronderstelt het Ministerie van OCW dat leerkrachten over zodanig veel kennis over zeer makkelijk lerenden beschikken dat zij deze leerlingen passend onderwijs kunnen bieden. Deze veronderstelling komt niet overeen met de onderzoeksresultaten op dit gebied. Bijkomend aandachtspunt is dat het ministerie de hogescholen niet dwingend voorschrijft dat zij deze kennis moeten opnemen in het pabo-curriculum.

Een ander opmerkelijk punt is het feit dat het Ministerie van OCW het Opleiden In De School (OIDS)-beleid stimuleert. In het kader van dit beleid beschouwen hogescholen de kennisoverdracht over zmal-leerlingen meer als een taak van de basisscholen dan van de pabo's zelf. Uit verschillende onderzoeken is echter gebleken dat ook bij basisscholen deze kennis ontbreekt. Door het OIDS-beleid komt het onderwijs aan deze zorgleerlingen derhalve nog meer in de knel.

Ten slotte is het opmerkelijk dat het Ministerie van OCW naast haar reguliere beleidsambtenaren ook een tiental hogeschooldocenten als deeltijd-beleidsmedewerkers heeft aangesteld, de zogenoemde leraar-ambtenaren.⁵ Aangezien gebleken is dat de wetenschappelijke kennis over het onderwijs aan zeer makkelijk lerende leerlingen bij de pabo-actoren ontbreekt, zullen de beleidsactoren van het Ministerie van OCW eveneens niet over deze kennis beschikken.

In het volgende wordt ingegaan op enkele beperkingen van het onderzoek en de overwegingen hierbij.

16.2 BEPERKINGEN

Voor het onderzoek in hoeverre de wetenschappelijke kennis over het onderwijs aan zeer makkelijk lerende leerlingen op basisschoolniveau in Nederland wordt toegepast, is gebruik gemaakt van de resultaten van weten-

5 *Lerarenagenda*, weblogbericht, 2016.

schappelijk onderzoek van (eind) jaren '00 en begin jaren '10. Bij aanvang van het voorliggend onderzoek in 2010, waren deze resultaten recent.

Uit onderzoeksrapporten van 2015 en 2016 blijkt niet dat de onderwijs-situatie voor zeer makkelijk lerenden is verbeterd.

Voor het onderzoek naar de kennisoverdracht over het onderwijs aan zmal-leerlingen in de programmering van de pabo's is voor de documentanalyse uit efficiëntie-overwegingen gebruik gemaakt van het op de websites van de hogescholen gepubliceerd beleid. Uit het onderzoek van de drie *embedded cases* is gebleken, dat de informatie van de geïnterviewden overeenkwam met het door de hogeschool gepubliceerde beleid. Desondanks kan niet geheel worden uitgesloten dat op sommige pabo's de praktijk wat afwijkt van de programmering zoals weergegeven op de websites. Van grootschalige aandacht voor zmal-leerlingen zal ook daar echter geen sprake zijn.

Voor het *case study*-onderzoek zijn in het studiejaar 2014-2015 drie *embedded cases* onderzocht, waarvan verwacht werd dat zij veel informatie zouden kunnen opleveren.

Eén pabo is geselecteerd op basis van het feit dat zij in dat studiejaar in een minor kennisoverdracht over zmal-leerlingen had opgenomen in haar curriculum.

De tweede pabo is onderzocht, omdat aan deze pabo een lectoraat "Passend Onderwijs / Inclusive Education" (PO/IE) is verbonden, waarin aandacht is voor zeer makkelijk en zeer moeilijk lerende kinderen. Tevens onderhoudt deze school actief contact met het Ministerie van OCW en met de gemeente.

Uit de documentanalyse zijn twee pabo's naar voren gekomen die in het gepubliceerde curriculum geen aanbod hebben opgenomen op het gebied van zml- en zmal-leerlingen, passend onderwijs en omgaan met verschillen. Derhalve is als derde een van deze pabo's onderzocht.

Het aantal hogescholen en het aantal interviews in het voorliggend onderzoek zijn derhalve beperkt. Desalniettemin betreffen het drie hogescholen die vanwege hun specifieke kenmerken zeer relevant zijn voor dit onderzoek en veel informatie hebben opgeleverd.

Het onderzoek naar de pabo's is noodzakelijkerwijs een momentopname. Van grootschalige aandacht voor zmal-leerlingen in voorgaande periodes is bij het genealogisch onderzoek niets gebleken. Daarnaast hebben de geïnterviewde sleutelpersonen aangegeven, dat in de curricula van de drie hogescholen tot en met het studiejaar 2021-2022 geen wijzigingen zijn te verwachten op het aandachtsgebied van zeer makkelijk lerenden.

De genealogische analyse op samenlevingsniveau is in de tijd beperkt van 1813 tot en met 2015. Voor het onderzoek is feitelijk een analyse uitgevoerd vanaf de Grieks-Romeinse tijd tot en met 2015. Aangezien de periode vanaf 1813 het meest relevant is en het onderzoeksverslag anders te omvangrijk

wordt, is ervoor gekozen in de verslaglegging de tijdsperiode te beperken. Waar nodig is informatie over de eerdere periode in het onderzoek opgenomen.

16.3 MOGELIJK VERVOLGONDERZOEK

Bij het onderzoek naar de gevolgen van onderwijs dat niet of in beperkte mate is aangepast aan het leerproces van leerlingen met een afwijkende intelligentie, ben ik gestuit op deze opmerking van Kraijer in 2010:

“De stroming in onze zorgsector die zich vrijwel uitsluitend richt op integratie en inclusie, meent dat een zogenoemde respectvolle bejegening nauwelijks of niet gepaard kan gaan met het doen van psychodiagnostiek. Het gevolg is dat heel wat personen met een beperkte begaafdheid door gebrek aan inzicht in hun zo-zijn bij de hulpverlening blootstaan aan vormen van soms fors onbegrip en ernstige overvraging.”⁶

In de onderwijssector is, evenals in de zorgsector, sprake van integratie- en inclusiebeleid.

Het verdient aanbeveling na te gaan of zml-kinderen na invoering van de Wet Passend onderwijs meer te maken hebben gekregen met ondervraging of incongruentie.

Om bevindingen zoveel mogelijk te objectiveren en bevooroordeeldheid te vermijden is in het voorliggend onderzoek steeds de situatie vergeleken van zeer moeilijk en zeer makkelijk lerende leerlingen.

De vraag rijst in hoeverre wetenschappelijke kennis wordt toegepast in het onderwijs aan zeer moeilijk lerende leerlingen en in hoeverre deze wordt overgedragen in de opleiding van de betrokken leerkrachten, de master Special Educational Needs (SEN).

Om de wetenschappelijke kennis over het onderwijs aan zeer moeilijk lerende kinderen in kaart te brengen kan een inventariserend onderzoek worden uitgevoerd. Vervolgens kan aan de hand van deze inventarisatie een casestudy plaatsvinden bij de hogescholen die (modules van) een master SEN verzorgen. Voorwerp van onderzoek hierbij zijn de kennis en vaardigheden van de docenten die de master SEN verzorgen en het gehanteerde studiemateriaal.

Daarnaast is het van belang te onderzoeken op welke wijze hogescholen in het algemeen en pabo's in het bijzonder kunnen (blijven) functioneren als instituten waarin kennis en vaardigheden aan (toekomstige) beroepsbeoefenaren worden overgedragen. Voor pabo-opleidingen zal onderzocht moeten worden op welke wijze wetenschappelijke kennis in het algemeen op toepasbare wijze kan worden overgedragen, maar ook wetenschappelijke

6 Kraijer & Plas 2010, p. 22.

kennis op het gebied van zeer makkelijk lerenden. Voor wat betreft de overdracht van de laatstgenoemde kennis zal voorlichting gegeven moeten worden om draagvlak van de hogescholen te verkrijgen. De pabo's moeten worden geïnformeerd over de noodzaak van aangepast onderwijs voor zeer makkelijk, maar ook voor makkelijk en bovengemiddeld lerende leerlingen.

Ten slotte is het van belang na te gaan welke effecten het Opleiden In De School (OIDS)-beleid en het passend onderwijsbeleid heeft op het onderwijs aan zeer makkelijk lerende leerlingen. Een dergelijk onderzoek kan worden uitgevoerd door hogeschoolactoren, studenten, basisschoolleerkrachten en eventueel zeer makkelijk lerenden en hun ouders te interviewen. Hierdoor kan een beeld worden verkregen van de mate waarin basisscholen aan pabo-studenten kennis overdragen over zeer makkelijk lerenden en in hoeverre scholen en studenten daadwerkelijk ruimte en hulpmiddelen hebben om aandacht aan deze leerlingen te besteden.

Op basis van de bevindingen van het onderzoek worden in het volgende hoofdstuk aanbevelingen gedaan om de onderwijssituatie van zeer makkelijk lerende leerlingen te veranderen.

16.4 AANBEVELINGEN

De bevindingen van dit onderzoek geven aanleiding tot de volgende aanbevelingen.

- 1 Zeer makkelijk lerenden worden, evenals (zeer) moeilijk lerenden, beschouwd als leerlingen waarbij het onderwijs moet worden aangepast aan hun afwijkende leerproces.
- 2 Voor kinderen met IQ-scores van 90 en hoger wordt de classificatie aangepast bij gebruik in de schoolomgeving.
- 3 Op basisschool-, hogeschool- en samenlevingsniveau wordt kennis verspreid over zeer makkelijk lerenden en over de noodzakelijke aanpassingen in het onderwijs.
- 4 De kennis en vaardigheden om het onderwijs aan te passen aan zeer makkelijk lerenden, en daarmee ook aan makkelijk en bovengemiddeld lerenden, wordt opgenomen in de bekwaamheidseisen voor leerkrachten.
- 5 De wetenschappelijke kennis over zmal-leerlingen wordt verspreid onder artsen, consultatiebureau-medewerkers, hulpverleners als pedagogen, psychologen, sociale werkers, psychiaters en anderen die met hulpvragen van zmal-kinderen worden geconfronteerd, besturen van (hoge)scholen, volksvertegenwoordigers, politici, beleidsmakers en beleidsmedewerkers van in ieder geval het Ministerie van OCW.

- 6 Theorieën als de meervoudige intelligentietheorie en modellen als het Munich model worden niet als zodanig toegepast in het onderwijs en in het onderwijsbeleid. Deze theorieën en modellen worden alleen op het gebied van talenten en vaardigheden toegepast, niet op het gebied van intelligentie.
- 7 Mythes over zeer makkelijk lerenden worden bestreden. Deze kunnen bijvoorbeeld worden ontkracht in studiemateriaal, nascholingen, cursussen en informatiemateriaal van pabo-studenten, leerkrachten en de onder punt 5 genoemde actoren.
- 8 Studiemateriaal van de pabo-opleiding bevatten wetenschappelijk kennis over het onderwijs aan zeer makkelijk lerenden en over de noodzaak om het onderwijs aan deze leerlingen aan te passen (§ 15.1.2). Deze kennis wordt niet alleen schriftelijk, maar ook mondeling overgedragen aan de pabo-studenten.
- 9 Op basisschool-, hogeschool- en samenlevingsniveau worden faciliterende maatregelen genomen om zorg te dragen dat zeer makkelijk lerenden onderwijs krijgen dat is aangepast aan hun leerproces.
- 10 De wetenschappelijke kennis over het onderwijs aan zmal-leerlingen wordt in de hoofdfase van de pabo-opleiding overgedragen aan studenten met een minimale studiebelasting van 5 ECTS.
- 11 De gegevens uit het leerlingvolgsysteem worden gebruikt om kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong te signaleren en het onderwijs aan hun leerproces aan te passen.
- 12 De aangeboden lesstof in het onderwijs sluit niet alleen aan bij het cognitieve niveau van de individuele leerling, maar biedt ook de leerling de mogelijkheid om zijn vaardigheden op zijn eigen niveau te oefenen.
- 13 De wetenschappelijke kennis over zeer makkelijk en zeer moeilijk lerende leerlingen wordt gebundeld in een multidisciplinair kenniscentrum binnen de universiteit.
Leden van dit kenniscentrum dragen zorg voor studiemateriaal, na- en bijscholingen aan onderwijs- en beleidsactoren op basisschool- en hogeschoolniveau, kennisverspreiding onder ten minste de onder punt 5 genoemde actoren, het aanzwengelen van een maatschappelijk debat om de overtuigingen in de samenleving over zeer makkelijk lerenden om te buigen en het creëren van draagvlak om het onderwijs voor zeer makkelijk en zeer moeilijk lerende kinderen blijvend aan het leerproces van deze leerlingen te passen.

Wanneer deze aanbevelingen worden opgevolgd, dan leidt dat tot egalitair onderwijs waarbij egalitair niet betekent *voor iedereen hetzelfde onderwijsaanbod* maar *voor iedereen eenzelfde onderwijsuitdaging*.⁷

7 Van Harten - De Heer 2016, p. 235.

